

צבי נועם-מראיינת רחל מצר 1989 תמלול נירה פנסו יוני 2020

נולדתי ב-1913 בטרנסוואר בדרום-אפריקה. אבא שלי היה מורה בבית ספר גרמני ביוהנסבורג. ב-1914, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה עצרו את כל הגרמנים שהיו ביוהנסבורג. אבא שלי נשלח למחנה, ואחותי שהייתה מבוגרת ממני בשנתיים, אני ואימא נשארו אתה. לא הלכתי שם לבית ספר, היינו במחנה סגור. הילדים עשו להם משחק לקפוץ מעל העמדות. אבי השתחרר ב-1920, התאחדנו אתו והמשפחה החליטה לחזור לגרמניה. אחרי נסיעה ארוכה הגענו ללונדון ומשם במעבורת להולנד. משם לפרנקפורט איפה שהייתה משפחה של אימא שלי. העולם היה לגמרי אחר והיה לנו, לאחותי ולי מאוד קשה להתבגר בתנאים שמה. התקבלתי לבית ספר, למרות שהיה לי קשה עם השפה ובכלל עם התנאים. מהר מאוד התרגלתי ואחרי שהייתי כבר בן 7 קפצתי מכיתה א' ישר לכיתה ב'. אבא שלי החליט לעבור לברלין, שם היה חבר באוניברסיטה. גרנו קודם בברלין בשכונה מסוימת אח"כ עברנו לאחרת, שמה הייתי עד שהיטלר בא לשלטון. עברתי את בית הספר. השנה האחרונה בבית הספר הייתה ג'יהנום, היינו 3 יהודים ו-40 לא יהודים והיה קשה מאוד לגמור את השנה האחרונה. הייתי במכבי, שיחקתי הוקי בקבוצת מכבי. ככה התקרבותי לתנועת החלוץ ושמה קיבלתי חינוך לקראת העלייה לפלסטין. הייתה חברה נעימה ויחס מאוד יפה. רק כשהתחילו הנאצים להתחזק יותר ויותר התחילו התנאים של היהודים להיות קשים ביותר החלטתי לעלות לישראל. בהשפעה של "החלוץ" החלטתי לעבור להולנד, ב-1933, וללמוד חקלאות. ברור שההתחלה הייתה קשה מאוד: סביבה אחרת, תנאים אחרים, אוכל לגמרי אחר, אווירה לגמרי אחרת, אמנם אני מוכרח לציין שמשפחת האיכר התייחסה מאוד יפה אלי. התחשבו אתי, ואני מהתחלה סירבתי לאכול חזיר. ובכל יום שבת ויום ראשון, שאלה הימים היחידים שהם אכלו בשר קיבלתי לחם מיוחד עם צימוקים וזה היה סימן שהם באמת קיבלו את זה. היה מעניין איזו השפעה הייתה לי על החיים של המשפחה. הם פתאום ראו שאני כל יום התרחצתי, צחצחתי שיניים, אז הם בכלל לא הבינו את זה, והסבא של המשפחה אמר לי, אתה יודע, אני פעם אחת בשנה מחליף את הגופייה שלי. בחורף אני לוקח גופייה חמה, באביב גופייה דקה. אבל מה, אני מתרחץ כל יום. אחרי שהם לא כל כך רצו לקבל את זה הם התקשרו לכומר של הכפר, איש מאוד תרבותי, והוא בא לבקר אותי. בכל הזמן שהייתי אצל האיכר היו לי יחסים מאוד הדוקים אתו. הוא הסביר למשפחה כמה זה חשוב להתרחץ, לצחצח שיניים, כל הדברים הסיטרים שאני הנהגתי. ולאט לאט הבנות והבנים, הם היו משפחה של 10 ילדים, וגם האיכר והאיכרה התחילו גם להתרחץ ולצחצח שיניים. בסניף..., שאני הייתי המנהיג שלו פגשתי את החברים הראשונים ועליתי אתם ארצה. שם פגשתי את ראובן רוזן, שלומית, חלקם לא הצטרפו לחוליות אבל היו בגרעין ההולנדי שחשב להקים אתנו קיבוץ חדש אבל החליטו כאן בארץ ללכת לזיכרון יעקב ולא לקיבוץ. מכל אלה מכירים את ברכה ון אמרונג, והרבה ידידים שלנו שהם בכפר ידידיה שהתחילו שם את החיים החדשים שלהם בארץ. ברוך ומשה פרומן, מתתיהו היימן, ברכה היימן, פנחס אנדרסון, כולם היו בסניף והיו לנו יחסים מאוד טובים למרות הבדלי ההשקפה. בסוף ההכשרה שלי רציתי ללמוד באוטרכט וטרינר אבל החלום שלי לא התגשם כשקיבלתי פתאום הוראה שעלי לעלות ארצה. פחדו שישגרו הגבולות ולא יקבלו חלוצים.

באוגוסט 1936 פגשנו קבוצה גדולה בדרך-האג וכמה ימים אחר כך נסענו ברכבת לאיטליה. עלי עוד לציין שחודשיים-שלושה לפני העלייה הלכתי לעבוד בשביל להרוויח את הכסף בשביל הוצאות של העלייה. בטריסט עלינו עלך אנייה איטלקית, התנאים על האנייה היו תחת כל ביקורת. ישנו למטה כולנו על הקרשים, היה צפוף, לא היו תנאים סיטריים, אבל השלמנו עם זה שפשוט לא הייתה ברירה אחרת. הייתה זו האנייה האחרונה שהגיעה לגאלית לחיפה. בחיפה הועברנו לעתלית, משמה לדאבוננו הסוכנות חילקה א' הקבוצה שלנו לשניים, לא הסכימו שנלך לזיכרון יעקב שרצינו, חלק מהחברים. חילקו אותנו לשתי קבוצות, האחת לעין חרוד, לגרעין שהקים את בית השיטה. ראובן רוזן היה בגרעין הזה. אני והיתר עברנו לעין חרוד והחלפנו שם את הגרעין הראשון של הנוער הגרמני שעלה ארצה על ידי קרן של הנרייטה סאלד, והם הקימו קיבוץ חדש.

שוב פעם תנאים חדשים, שוב פעם אוכל אחר, שוב פעם אנשים עם השקפות לגמרי אחרות. שפה שאני ואחרים לא הבנו, שהם דיברו אידיש כמעט כולם, ומעט מאוד עברית. אבל אלה היו התנאים. אחרי זמן קצר החליפו לנו את השמות בשמות עבריים. לא שאלו אותי, אני הייתי הירש, והירש זה צבי, אז קראו לי צבי. אני עבדתי ברפת ושמה היו לכולנו שבאנו מהולנד ידיעות בחקלאות. עבדתי גם במספוא, גם בפרדס ובכל העבודות החקלאיות אבל עיקר העבודה שלי הייתה ברפת. אחרי שנה שהייתי שם החלטתי לחזור לגרעין ההולנדי ועברתי לנטעים. הכרתי שם את כולם, הייתה שם אווירה

נעימה ובכלל הרגשתי כמו בבית. השפה, ההשקפות, ההשכלה, כל זה הקל מאוד עלי שם להרגיש טוב. אני לא רוצה להזכיר את כל השמות, ברור, כולם יודעים אותם, רק רוצה להגיד את יצחק פימנטל ועופרה, את רות שלח ויצחק שלח ושלומית. אלה היו שם הראשונים. אחרי הצטרף הגרעין הווינאי: מנחם ואסתר, חיים ורחל רינגל, וכל יתר הווינאים שאתם בטח מכירים.

טובה?...עלתה ב-1938, למדה בבית הספר החקלאי בפתח תקוה, הצטרפה קצת יותר מאוחר לגרעין הווינאי ושמה הכרתי את טובה. עבדתי שם קשה מאוד בפרדס. בבירור אני לא זוכר אם אתם יודעים את התנאים שהיו שם, עבדנו עם הערבים והיו שם כל מיני דברים שאם אני חושב היום עליהם זה כל כך מצחיק שקשה להשלים אתם. למשל, קיבלנו כל אחד שורה, אחד תימני, אחד אני, אחד כמה ערבים, ומי שסיים ראשון את השורה קיבל בסוף חתיכת דג מלוח. זה היה משהו יוצא מן הכלל בזמן ההוא. אפשר באמת לצחוק מזה אבל אלה היו התנאים. אני לא צריך להזכיר לכם מה הייתה המשכורת. אמרו לנו שאם אנו רוצים עבודה עברית בפלשתינה שלנו אנחנו צריכים להשלים עם התנאים האלה. כל יום רצנו דרך החולות לנס ציונה, שם היה משרד העבודה, בשביל לקבל כמה עבודות בשביל החברים שלנו. אני לא צריך לספר לכם איך קשה היה לזחול דרך החולות הלך וחזור אבל עשינו את זה וידענו שרק ככה אנחנו יכולים להתקיים. חלק עבד בפרדס פרומן, חלק עבד בפרדס של פולנסקי ושמה הרגשנו פעם ראשונה מה זו עבודה בתנאים של שמש, של גשם, ופשוט ידענו שאין ברירה אחרת. אחרי זמן מה החלטנו ללכת להתיישבות ולקיים את החלום שלנו, ויצחק שלח החליט שאנחנו נעלה לעמק החולה. אחרי ריב עם הסוכנות ועם כל מיני מוסדות של אז, שהציעו לנו כל מיני מקומות חליפים יצחק עמד על זה שאנחנו נעלה לעמק החולה, למקום איפה אנחנו יושבים עד היום.

חלק מהחברים, ביניהם חנן פלד ז"ל, ראובן רוזן, ועוד כמה שכבר לא אתנו, עברנו לקיבוץ דן ודפנה בשביל להתרגל לתנאים הקשים עוד יותר שהיו כאן, בעמק החולה. המלריה, למצוא את היחס עם הערבים שהיו כאן וחיו כאן. אחרי חצי שנה שהייתי בדן ועבדתי ברפת ובמספוא החלטנו ב-19 בדצמבר 1940 לעלות לחולה (לדוורה) וקיימנו את החלום שלנו, והקמנו את המחנה הראשון שלנו. אני צריך לומר שאריה גל מההתחלה ניסה לקשור קשרים עם כל הערבים שהיו כאן בסביבה עם כל המוכתרים והחאג' של הכפר. הם היו בעלי השפעה גדולה ואנחנו למדנו לאט כמה מילים בערבית שגם אנחנו יכולנו אתם לדבר ולקשור קשר אתם. הם התייחסו אתנו מאוד יפה, אני צריך לציין, והייתה זו השפעה של כמאל אפנדי, שכולם ידעו אז, הוא היה זה שהתקיף את כפר גלעדי, ואין עוד בעצם הוכחה שהוא זה שהרג את יוסף טרומפלדור. הוא נתן לאריה גל, שהיה שומר השדות שלנו, את אחד הסוסים שלו, והסוס היה ידוע בכל הסביבה והוא ראה שזה סימן שאנחנו תחת השפעתו וזה עזר לנו בכל המובנים לקיים יחסים עם הסביבה כאן אתנו. היינו מוזמנים אצל המוכתר ואצל החאג' לחגים. יהושע חבושי, שבא לעזור לנו לקשור קשר עם הסביבה שלנו וידע היטב את המנהגים והמנטליות של הערבים עזר לנו בזמן הזה הרבה בשביל לקיים את היחסים הטובים עם הכפרים.

אני רוצה לספר על הדברים הקשים שבכל זאת היו בחריש הראשון, והזריעה, ואיך שאנחנו, עם נחמני, שהיה נציג של הקרן הקיימת, ונוח סונין ז"ל עזרו לנו לקיים את היחסים עם הערבים. החריש הראשון היה כך שאנחנו חרשנו קודם כל כמה תלמים מעל השטח באופן כזה שאף אחד לא יכול לקפוץ מעל השטח הזה. זה היה חוק אצל הערבים שאין הם יכולים לקפוץ מעל שטח זה, השטח היה שייך לנו. ברור שבזמן הזריעה זרקו עלינו אבנים והפריעו לנו עד כמה שהיה אפשר. ביקשנו עזרה בקיבוץ... , ששלח טרקטור אלינו, ואתו יחד אנחנו הצלחנו לחרוש את השטחים ולזרוע כמה שאפשר. אין לי את הפרטים המדויקים אבל זה נרשם ביומן של דוד זוננפלד ואריה גל זכרוננו לברכה, הם תיארו אותו ושמה תראו את כל הפרטים. כדאי עוד לציין יום מיוחד שהסוכנות ומשרד הביטחון אילץ אותנו לעזוב את המקום, בגלל הסכנה, והחלטנו לקיים את ההחלטה הזאת. אני נשארתי עם אחמד, השומר הערבי של מחנה דוורה לילה אחד. למחרת, אחרי שיצחק שלח הצליח לשכנע את הסוכנות יחד עם נחמני ואוסישקין חזרו יותר החברים לבית שלנו וברור, הייתה שמחה גדולה.

אני הבאתי מלבנון את הפרדות הראשונות שלנו ויש עליהן סיפורים הרבה. אני רוצה לספר אותם אבל זה היה בוודאי לוקח זמן, אבל אחד במיוחד אני אהבתי, משני הסוחרים של הפרדות בכפר אדיסה בלבנון. ואני מוכרח להגיד שהתרשמתי במיוחד מהניקיון בכפר הזה, מסידורי המים שמה, ובכלל, איך שהם ידעו לקבל אורחים והיחס המאוד ידידותי. התיישבתי על יד אחת הפרדות, ואני מוכרח להגיד לכם, זאת לא הייתה הנאה, והשבילים לא שבילים. ירדנו בכיוון חלסה, והיה זה יום של שוק בחלסה.

הערבים בחלסה אמרו לי שאם יתפסו אותי שוטרים עם הפרדות אנחנו צריכים להגיד שאנחנו מביאים את הפרדות לחיסון בחלסה. ובאמת סמוך לחלסה השוטרים נגשו אלינו, בעיקר אלי שלא הייתי ערבי, ושאלו אותי מה אני עושה ומה העניין. שהיה אסור להביא פרות וחיות מלבנון הנה בגלל סכנת המחלות. ואני הסברתי להם באנגלית הפשוטה שלי שאני מביא את הפרדה לחיסון ואיני יודע איך הם הבינו וככה הבאתי את הפרדות לחיסון ומשמה הגעתי אתן למחנה הקטן שלנו. שמה הקמנו כמה מחצלות ומתחת למחצלות הייתה האורווה הראשונה שלנו. ככה הבאתי גם את הפרה הראשונה שלנו מלבנון. קרה, בטח כולם עוד זוכרים אותה, היא הייתה הרפתנית הראשונה שלנו, ואני זרעתי חלק קטן של תלתן בשביל להאכיל אותן. גם הקמתי גינה קטנה וזרענו ירקות, וכולם יודעים את הפטנט של הברר שלנו, שראובן הקים. שאנחנו יכולנו לשאוב מים מהבניאס ושפכנו את המים ישר לתוך הערוגות של הירקות. אני עוד רוצה לציין שאנחנו למדנו מהערבים בהתחלה איך להשקות בתלמים ואיך לנצל את התנאים הטופוגרפיים של האדמה. הם היו פשוט גאונים איך שהם ידעו לנצל כל טיפת מים. איך הם ידעו להוביל את המים למקומות שצריך היה, ובכלל אנחנו בחקלאות שלהם למדנו בהתחלה הרבה-הרבה. ברור שלא לקחנו את הזרעים שלהם אלא את זרעי החיטה שלנו, וקיבלנו יבולים הרבה יותר גדולים מאשר שלהם, אבל בכל אופן הם שהדריכו אותנו איפה לזרוע ואיך באמת לקבל יבולים טובים. הם גידלו אז הרבה אורז, וזאת הייתה הסיבה העיקרית למלריה. אחרי שפרופסור מאר התחיל עם החיסון של יתוש האנפלוס, היתוש של המלריה אנחנו התגברנו על כל הבעיות. אני לא צריך לספר שאז 99% של החברים חלו במלריה, לא פעם אחת ולא פעמיים, ובצהבת וכל מה שקשור במחלה האיזומה הזאת.

תנאי הדיור היו קשים. כולם יודעים אותם, כולם זוכרים אותם. איני יודע אם אני צריך לספר לכם על הצרף, שקראנו לו צרף הגומי. יכלו לגור בו שני חברים, עשרה חברים, שלושים חברים, חמישים חברים. בגלל זה קראו לזה צרף גומי, אז כולם יכולים להבין את התנאים.

אני רוצה לזכור שאחרי כמה ימים שהיינו בעין חרוד ריכזו אותנו באורווה של הסוסים והפרדות ושמה הדריכו אותנו בנשק. אני לא יכול לשכוח את התנאים של שמה אבל היינו צריכים לקבל את היסודות של חיי ההגנה שהיו אז. הייתי אז בכיתה ששמרה על פסי הרכבת, ששמרו על השדות. לא היה לנו נשק וההתנגשויות עם הערבים שהיו אז היו לא נעימות. באחת ההתקפות האלה איבדתי חבר טוב שלי, הוא היה אז חבר בית השיטה, ועוד הרבה-הרבה חברים יקרים אחרים. ברור שעזר לי אחר כך כשהיינו במחנה שלנו והתחלנו להתארגן וקיבלנו את הנשק הראשון מהצבא הבריטי. היה לנו כמה... ואת הנשק הזה שמרנו בנוקטה, הבניין שעומד עד היום. ברור, זה אפשר לנו באופן לגאלי ואי-לגאלי עם הקשרים הטובים עם הצבא הבריטי שאריה גל טיפח עם הקצינים לקבל כמה רובים מעל המותר לנו. גם קנינו נשק מהערבים מלבנון, ואני לא צריך לספר לכם איזה סכנות היו, והסליקים שקמו תחת הסנדלרייה שלנו. אורי הוימן היה אז הנשק. בחצי-אי תחת האייליפטוסים הראשונים שאנחנו שם נטענו – היה לנו שם סליק, ובעוד כמה מקומות שאני כבר לא זוכר את כולם. התנאים אז היו קשים מאוד והקשר עם חלסה היה בלי דרך. כדי להגיע היה צורך בעגלה עם 4, לפעמים 8 פרדות, ואני בתור מומחה הייתי בדרך כלל העגלון, בעזרת חנן פלד וראובן גדרון העברנו סחורות במשאית הראשונה שקנינו והחזקנו אותם שם בצרף קטן, של ערבי. העברנו אותם בדרך-לא-דרך, בתנאים לא תנאים למחנה שלנו. הרבה פעמים הצירים נשברו, שקענו בבוץ עד הברכיים וגם הפרדות וגם העגלה.

אני רוצה לספר גם על שני קוריוזים שקרו בזמן הזה. אחד מהם, כמאל אפנדי, שהיה השליט הכול-יכול ועזר לנו לא מעט, ביקש מאתנו להביא לו שתי קורות עץ מדוורה לנעמה, איפה שהיום כפר בלום. ואני בתור עגלון הובלתי את הקורות האלה לנעמה. שם קיבלו אותי מאוד יפה. כמאל אפנדי הזמין אותי לסוכה שלו. ישבתי על כריות, על הרצפה, קרוב מאוד אליו. כל המכובדים ישבו מסביב, שתינו את הקפה המר, את הקפה המתוק, ואחר כך הביאו צלחות עם אורז עם בשר, שמו אותו על השולחן, ברור קרוב-קרוב לכמאל אפנדי. הוא הכניס את היד שלו, לקח חופן וזרק את זה לפה. אני נדהמתי, לא הייתה ברירה, ניסיתי, אבל כל האורז נפל לי מהיד. פתאום הופיע ערבי והביא לי כף. אל תשאלו איך נראתה הכף, מלאה חלודה ומלוכלכת, אבל ידעתי שאם אני לא אוכל אני מעליב את כמאל אפנדי. אני יכול לעשות דבר כזה? עצמתי את העיניים, שפשפתי את הכף, לקחתי קצת אורז וזרקתי את האורז לתוך הפה. אני אף פעם לא יכול לשכוח את הדבר הזה. בינתיים הערבים האכילו את הפרדות, הישקו אותן, אתם לא יכולים לתאר לכם איזה יחס מצדם. אני עליתי על העגלה וחזרתי מבסוט הביתה. אני רוצה לספר עוד מקרה שתבינו כמה שהוא היה שליט בסביבה שלנו כאן. טובה,

לפני הלידה, בגלל סכנת המלריה העבירו אותה מחוץ למחנה שלנו, לגבע. הגענו לחלסה והעמסנו את המזוודה שלה על האוטובוס עמק החולה וטובה נסעה לגבע. היא הגיעה לטבריה ושמה התברר שהמזוודה נפלה מהגג. אריה גל ניגש למשטרה וביקש מהם אם יוכלו למצוא את המזוודה. לא קיבלנו שום תשובה. הוא פנה לכמאל אפנדי ותוך שבוע ימים הוא שלח את המזוודה אלינו. זה רק כדי להסביר לכם עד כמה הייתה ההשפעה שלו.

אני רוצה עוד לציין את היחס שלנו כלפי המשטרה האנגלית שהייתה בקרית שמונה. הקצין – רידלי, היה שונא יהודים. למזלנו הוא רוב הזמן היה שיכור, והסמל הערבי שהחליף אותו, אריה גל היה בקשר מצוין אתו והוא בעצם ניהל את הקשר עם הכפרים ועם הסביבה שלנו. הקצין רידלי נסע פעם עם מספר ערבים לקוניטרה, שהייתה אז בידי הסורים. אני הייתי שומר. פתאום ראיתי על הכביש, שלא היה כביש אז, מתקרב אוטו. הבחנתי רק באורות. הלכתי אל הכביש וסימנתי לאוטו לעמוד. הוא באמת נעמד, ולהפתעתי ראיתי שם את רידלי, הקצין, רק בתחתונים ובגופייה, וגם יתר החיילים האנגלים והערבים היו באותה תלבושת. רידלי ביקש ממני אם אוכל להביא לו בגדים, שאם הוא ככה יכנס לחלסה הוא יאבד את הכבוד שלו ואת המעמד. אני הבאתי לו מכנסי חאקי וחולצה וגם לכמה מהשוטרים, מהמלאי המעט שהיה לנו ואני לא זוכר שהוא אמר תודה. יתר השוטרים כן – אבל הוא לא אמר תודה. הם נסעו, ואני עוד מידי פעם נפגשתי אתו, ולא שמעתי ממנו אי פעם מילה על המקרה הזה.

היו גם קשיים בהבאת התוצרת שלנו לחלסה באוטו. אני רוצה להזכיר עוד דבר מאוד חשוב – יהודה ון אמרונגן היה הנהג של האוטו שלנו. הביא לקראת פסח חבילת מצות ובקבוק יין אחד, והגיע אתו עד בית הלל. יצאתי עם כיתה שלנו לשם, פתחנו את הבקבוק ואת החבילה, הבאנו גם פרדה בשביל יהודה ון אמרונגן. חזרנו דרך נעמה, ושמה הותקפנו על ידי ערבים. הצלחנו להתגבר גם על התקרית הזו והגענו בשלום הביתה. ככה היה לנו בפסח חבילת מצות ובקבוק יין.

אני רוצה לקפוץ על התפתחות הרפת והתפתחות האורווה ועל... שהוא היה העגלון הקבוע שלנו ועל יוסף סמק שעבד במספוא והוביל את המספוא. ושלימדתי את הילדים הראשונים שלנו לחלוב ביחס לבעלי החיים ולחקלאות. הייתה לנו פרה דמשקאית אחת, והיא המליטה ולא הניבה חלב. אז התייעצתי עם הערבים והם אמרו לי שאני צריך לתת לה את הוולד להיניק אחרת היא אף פעם לא תיתן חלב. ובאמת זה היה הפתרון, כל פעם בחליבה שמתי את הוולד על יד הפרה והיא הניבה חלב. זה היה אחד הדברים שאפשר ללמוד רק מהערבים שהיו אז כאן יחד אתנו. סאלח, שעוד זוכרים אותו מפעם לפעם במשק שלנו, היה שומר המים. היה בנחל סכר של ערבים, ושם הוא, על ידי הסתת אבן, כיוון את כמות המים אלינו ואל הערבים. אני מוכרח לציין שהוא עשה את זה בנאמנות יוצאת מן הכלל. היה אפשר לסמוך עליו. ברור, היו פה ושם וויכוחים, והיו תקריות, אבל עיקר התקריות היו לו עם הערבים של הכפר ולא דווקא אתנו. זה רק בשביל להסביר לכם את התנאים הפרימיטיביים שהיו אז, פשוט איך הערבים ידעו בתנאים הפרימיטיביים האלה לנצל את המים, וגם לדעת איך להוביל אותם לכל מקום איפה שהיה נחוץ. הייתה להם שיטה מאוד טובה, היום זה לא קיים, קראו לזה אז מחזור זרעים, גם אנחנו הנהגנו את זה, שנה אחת זרעו דגנים, שנה אחת מזון פרות וכבשים, זיבלו את השטח, בקיץ זרעו או קטניות או תירס ובחורף או שהשאירו את זה בר או שזרעו שוב קטניות. וזה בלי שהם למדו באקדמיה ברחובות או באיזושהי אוניברסיטה אחרת.

הגיעה שנת 1947, החלטת האו"ם. קיבלנו הוראה להתקשר עם כל ערביי הסביבה ולהודיע להם על עזיבה לטובתם. אני רוצה עוד קודם לציין שבזמן הפגזת כוחות וישי, שאז היו במטולה, על כפר גלעדי ועל הכביש לחלסה ולכל המקומות אז, שהחג", עם כמה ערבים באו למחנה שלנו ואמרו לנו: "תנו לנו את הטרקטור שלכם, תנו לנו את הפרדות שלכם, תנו לנו את הפרות שלכם. אנחנו נשמור עליהם. ואם הם לא ירצו לחזור ויישארו כאן – אנחנו נחזיר לכם את הכול." התברר, אחרי שיחה אתם, שהם בכלל כבר חילקו את כל המשק ביניהם. את הצריפים, ואת הבניינים הראשונים. אמרנו להם תודה, אנחנו נהנים מההצעה, אבל נחכה ונראה איך הדבר יתפתח. כולם יודעים שכוחות וישי נאלצו לסגת אחרי שהצבא האוסטרלי והאנגלים הצליחו להדוף אותם. ועוד לציין על משה דיין, יום לפני שהוא איבד בעמדה, קרוב מאוד לגבול לבנון, את העין שלו, ביקר יחד עם יגאל אלון במשק שלנו וגייס את ראובן רוזן וראובן גדרון לפלמ"ח. הערבים העמיסו את מה שהיה אפשר על החמורים ועל הסוסים. חלק עזבו לסוריה וחלק עזבו ללבנון. וחלק, כולל סאלח ובניו לסביבת טבריה, היכן שגרים וחיים עד היום. (כפר חמאם).

אנחנו ריכזנו את כל המיטלטלים שלנו סביב הנוקטה, וציינו לנו דרך איך במקרה שאנחנו צריכים לעזוב, איך אנחנו בורחים, דרך השדות למקום שהיום חולתה ומשמה לראש פינה. אני זוכר עוד דבר שכדאי אולי להזכיר אותו, שאני הובלתי פליטים רומנים מביירות לגבול שלנו, ומכאן עד לראש פינה. אני לא רוצה להיכנס לפורטים. הגענו לגבול לבנון-ישראל, משמה הסמל של המשטרה במטולה קיבל שוחד לא קטן, הוא אפשר לנו עם הפליטים לעבור את הגבול. על הגב שלי היה ילד, אני חושב בן 6 או 7 ואני זוכר שהוא אמר לאימא שלו שאני חמור טוב. הגענו לראשו פינה ומשם הם המשיכו לפנינו הארץ. אני בתור איש אבטחה של האוטובוס היהודי בעמק החולה הגעתי פעם לטבריה ועמדתי על יד האוטובוס בשביל לחזור באוטובוס בתור המבקר לחלסה. פתאום ניגשה אלי אישה ואמרה "נכון שאתה היית המלווה שלנו מביירות לתוך הארץ?" אחרי שהיו על יד התחנה הרבה אנגלים ושוטרים אמרתי לה, את יודעת, את טועה. זה לא אני, זו טעות. ואמרתי לה בשפה אידיש עם כמה מילים שהיא תשתוק, שאני לא רוצה שיגלו אותי. היא הבינה אותי, הראתה לי את הילד והסתלקה מהמקום. זהו עוד אחד מהסיפורים האינסופיים שאפשר לספר מהזמן ההוא אז.

אז התחלנו להתארגן בתוך ההגנה בחטיבת עווד, והצענו כל מיני פעולות. אחת הפעולות, הביאו הרבה פליטים לכפר גלעדי. יצאנו לחלסה ורצינו להגיע לכפר גלעדי. הגענו לחלסה ושמה עצרו אותנו הצבא הבריטי, עצרו את הבחורים שהיו עם המקלות שלהם למטולה, למשטרה ושמה בילינו כמה שעות. התושבים של מטולה הביאו לנו את הדברים הכי טובים שאפשר לחשוב – פירות ירקות ואחרי כמה שעות שיחררו אותנו. בדרך חזרה ממטולה קיבלו אותנו בשירה. סיפרו לנו שבזמן ההתקפה בשביל להגיע לכפר גלעדי נהרגו כמה חברי חולתה. הפעולות המשיכו. היינו בשחרור צפת. שמה טעמנו לפעם הראשונה את הטעם של ... שלא ידעו אז, ושחרור נבי-יושע וכל הסביבה שמה. באחת הפעולות היינו מעל מנרה וניסה להתגבר על הכוחות של קאוקג'י נהרג פנחס (מנצ'ר). אנחנו הצלחנו לסגת, עם חטיבת כרמלי אחרי שהיו הרבה קורבנות, לסגת מכפר גלעדי. שחררנו בלי יריות את עבסייה, את דוורה, את סלחיה, ואת כל הסביבה שלנו כאן. הקרבות העיקריים היו מסביב הגשר, והשם גשר יוסף הוא על שם של חבר מעמיר שנפל על יד נעמה בזמן של תקרית על יד נעמה שהם היו האויב הגדול והחזק ביותר כאן בסביבה.

בזמן ההפוגות אנחנו חזרנו לחיים הרגילים שלנו, התחלנו בפיתוח המשק, פיתוח הענפים החקלאיים, וגם בית חרושת הפלסטיק שלנו שאז התחיל את ההתחלה שלו. התחלתי לפתח את הרפת, בנינו את הבניינים הראשונים וכמו שאמרתי... פורמן, קרה, ניצה, ודוד זוננפלד שעבדו יחד אתי, עמוס סנדרס, היה לנו יחס לכל פרה, ידענו את כל השיגעונות שלה, לכל עגלה, ובכלל, היה יחס לגמרי אחר ממה שיש היום, הרבה יותר אינטימי עם הענף ועם הפרות. גם במספוא עבדתי ופרופסור אבנר... אז עבד אתי. אני זוכר את השיחות הרבות שהיו לי אתו והתנאים ועל הקשיים שהיו לנו אז. עם הרפת גדלה האורווה. בנינו אורווה, אני חושב שבנינו אותה לפני שהקמנו את הרפת. צריך לציין, לכל דבר הלכנו, מי שעבד בחקלאות, מי שעבד במקום אחר השתתף ממש, או בהחזרת הדליים עם המלט, או חצץ, או מים, או ביציקת יסודות של בניין. כל אחד ואחד עבד עם הדברים האלה. עם כל בניין היה לו יחס כמו שאז קיימנו. גדלנו, הצטרף הגרעין הצ'כי, וזה גם הוסיף הרבה אווירה טובה במשק של אז. המדריכים הראשונים היו מגניגר, הוא היה ידוע בתור מגדל כבשים והוא בעצם אמר שאסור כאן בעמק לגדל כבשים, בגלל הרטיבות, שהתולעים של הרטיבות נכנסות לרגליים של הכבשים והן לא יכולות להתקיים כאן. שאלתי אותו איך זה שאצל הערבים בכל זאת מגדלים אותן, אז הוא אמר שאצלם זה לא כל כך קובע כי אצלם זה לא ענף מסחרי. אחרי זה היה מדריך מרחובות, ואני רוצה לציין את צבי כהן מקיבוץ גבע, שהיה אדם יוצא מן הכלל, וגם אשתו פאני, שהם עזרו לנו באופן חברתי ובאופן משקי יוצא מן הכלל. היחסים איתם נמשכו עוד הרבה זמן אתנו. היה כבר אז יסוד אחד שענף חקלאי שאיננו רווחי אנחנו לא פתחנו אותו. אנחנו עסקנו בכל מיני גידולים בפלחה ובמטע שאנחנו ניסינו ובמשך הזמן חיסלנו אותם כי הם לא היו רווחיים. גידלנו שזיפים, אפרסקים אגסים ובפלחה בוטנים וקטניות אבל כבר אז למדנו לחסן כל ענף שלא היה רווחי. גם היה לנו כלל – לא להשקיע יותר ממה שיש לנו בכיס. הגורם הזה הוכיח את עצמו עד היום. אמנם אז כל הסביבה צחקו עלינו, קראו לנו ייקעס, אבל אני יכול היום להגיד בגאווה שאנחנו צוחקים על כולם כאן בסביבה. ככה גם עבדה מערכת והקמת הבית קירור. לפי היסודות של אז התברר שהקמת בית קירור תשתלם במשך זמן קצר לעומת פיתוח הרפת ומכון החליבה. כלומר – הרבה הוצאות. אז החליטו לחסל את הרפת ולפתוח את בית הקירור. אתם יכולים לתאר כמה זה כאב לי, זה הוכיח את עצמו וכמה שהצטערתי אז הצטרכתי להשלים עם זה. אני הקמתי אז את משק הילדים, במתכונת קצת אחרת מהיום, הרבה פחות גידולים חקלאיים והרבה יותר חיות. הילדים אהבו לעבוד, הם קיבלו יחס לחיות

והבינו וליוו את הגידול מהזריעה עד לשתילה ועד שהניב פרי. והיה לו יחס לגמרי אחר ממה שיש היום, שאחד חורש, אחד משדד, כל אחד עושה פעולה אחרת ובכלל לא מלווה את הגידול מהתחלה ועד הסוף. הקפדתי מאוד על הסדר. כל כלי שהשתמשו החזירו למקום. ככה הם הבינו מה זה לקשור קשר עם הסביבה ועם כל צמח וצמח. אחר כמה גידולים עברתי ללול, גם אז במתכונת אחרת מהיום, גידול אישי לכל אפרוח שמחזיקים אותו ביד וצריך לחסן אותו וכל תרנגולת עם היחס שלה.

הזמן התקדם, ואנחנו יצאנו לטיולים, עם יצחק פימנטל. חרשנו את סיני עם הרגלים מרפיח עד ים סוף. אני מאוד נהייתי מהנוף בטיולים האלה. בעיקר התרשמתי מהבדואים של אז, גם הם לדאבוני התקלקלו בינתיים. אבל כמה שהם היו פרימיטיביים הם ידעו לנצל כל טיפת מים לשדות שלהם. איך הם אספו כל שערה של גמל או כבשה ועשו מהם אריגים. הם היו אדריכלי השקיה שכל אדריכל היום מתפעל.

ככה עם הזמן הגענו להחלטה, יצחק פימנטל ואני להפסיק לטייל, כמה שהיה נחמד לטייל עם הצעירים. יש גבול לכל דבר. ומיכאל, שהיה מדריך של כל הטיולים האלה תמיד צעק, "צבי, יותר לאט, צבי, יותר לאט." כך אני זוכר את הטיול האחרון שהיה במיוחד קשה והגענו למסקנה שלכל דבר יש סוף.

עזבתי בלב קשה את החקלאות ונכנסתי לעבוד בבית החרושת איפה שאני עובד עד היום.

הייתי רוצה עוד לזכור שאחי, שעזב את גרמניה ב-1938 עזב להולנד, היה שם עם ראובן גדרון, ועלה עם האנייה הידועה "דרורה" לישראל. שם עגנו בחוף שפיים, למרות שהאנגלים ניסו להפריע, ומשמה לפנים הארץ. הוא, עם הגרעין שלו של הסטודנטים ועם תלמידי בית הספר הגבוה הגיע כאמור עם האנייה דרורה לארץ ישראל. בישראל הם הצטרפו בתור גרעין לקיבוץ הזורע, אחר כך לאל גביש ומשם לכפר מנחם שם הוא עד היום חבר. אחותי כבר לא הייתה ב-1933 בגרמניה, היא התחתנה בשוויץ וחיה בבאזל. חוץ משניהם איבדתי לדאבוני את רוב משפחתי בשואה ורק הזיכרונות נשארו לי אתם.